

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.44>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ПРИРОДА ПОНЬЯТ НАГЛЯДУ ТА КОНТРОЛЮ І ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ

Мінка Т.П.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів*

Мінка Т.П. Теоретико-правова природа понять нагляду та контролю і їх співвідношення.

Вказується, у сучасних умовах трансформації правової системи України, дослідження понять нагляду та контролю набуває особливої актуальності. Це зумовлено необхідністю забезпечення ефективного функціонування державного управління, дотримання законності та правопорядку, а також підвищення якості надання державних послуг.

У статті досліджуються теоретико-правова природа понять нагляду та контролю і їх співвідношення. Автор звертає увагу на те, що нагляд і контроль є важливими елементами правової системи України, які забезпечують дотримання законності та належне виконання правових норм. Незважаючи на спільні риси, ці інститути мають різну теоретико-правову природу та виконують специфічні завдання. У статті зазначається, що розуміння теоретико-правової природи нагляду та контролю, а також їх співвідношення, є необхідним для ефективного функціонування правової системи та забезпечення верховенства права в Україні. Звертається увага на те, що у сучасних умовах розвитку української держави роль нагляду та контролю стає особливо актуальною. Вони є важливими інструментами у боротьбі з корупцією, забезпеченні законності та підвищенні ефективності державного управління. Вдосконалення цих механізмів та їх адаптація до сучасних викликів є ключовим завданням для забезпечення стійкого розвитку та зміцнення правової держави в Україні. дослідження понять нагляду та контролю в Україні є надзвичайно актуальним і важливим. Звертається увага на те, що у сучасних умовах розвитку державності та правової системи, дослідження нагляду та контролю набуває особливої значущості для забезпечення стабільного та гармонійного розвитку суспільства і держави. Один з ключових аспектів актуальності дослідження понять нагляду та контролю полягає в їхній ролі у забезпеченні законності та правопорядку. В умовах демократичного розвитку держави, важливо, щоб діяльність державних органів, організацій та установ відповідала вимогам законодавства.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, нагляд (контроль), принципи, законність, адміністративно-правове регулювання нагляду і контролю.

Minka T.P. Theoretical and legal nature of the concepts of supervision and control and their relationship.

It is indicated that in the modern conditions of the transformation of the legal system of Ukraine, the study of the concepts of supervision and control acquires special relevance. This is due to the need to ensure the effective functioning of state administration, compliance with law and order, as well as to improve the quality of public services.

The article examines the theoretical and legal nature of the concepts of supervision and control and their relationship. The author draws attention to the fact that supervision and control are important elements of the legal system of Ukraine, which ensure compliance with legality and proper implementation of legal norms. Despite the common features, these institutes have different theoretical and legal nature and perform specific tasks. The article notes that understanding the theoretical and legal nature of supervision and control, as well as their relationship, is necessary for the effective functioning of the legal system and ensuring the rule of law in Ukraine. Attention is drawn to the fact that in the modern conditions of the development of the Ukrainian state, the role of supervision and control is becoming particularly relevant. They are important tools in the fight against corruption, ensuring legality and

increasing the efficiency of public administration. Improving these mechanisms and adapting them to modern challenges is a key task for ensuring sustainable development and strengthening the rule of law in Ukraine. the study of the concepts of supervision and control in Ukraine is extremely relevant and important. Attention is drawn to the fact that in the modern conditions of the development of statehood and the legal system, the study of supervision and control acquires special significance for ensuring the stable and harmonious development of society and the state. One of the key aspects of the relevance of the study of the concepts of supervision and control lies in their role in ensuring legality and law and order. In the conditions of democratic development of the state, it is important that the activities of state bodies, organizations and institutions meet the requirements of legislation.

Key words: administrative and legal regulation, supervision (control), principles, legality, administrative and legal regulation of supervision and control.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації правової системи України, дослідження понять нагляду та контролю набуває особливої актуальності. Це зумовлено необхідністю забезпечення ефективного функціонування державного управління, дотримання законності та правопорядку, а також підвищення якості надання державних послуг. Нагляд та контроль є невід'ємними складовими механізму державного управління різними сферами суспільного життя, і їхнє ефективне функціонування є запорукою стабільного розвитку суспільства.

Один з ключових аспектів актуальності дослідження понять нагляду та контролю полягає в їхній ролі у забезпеченні законності та правопорядку. В умовах демократичного розвитку держави, важливо, щоб діяльність державних органів, організацій та установ відповідала вимогам законодавства. Нагляд та контроль виступають як механізми запобігання порушенням і забезпечення відповідності діяльності суб'єктів правовим нормам.

Таким чином, дослідження понять нагляду та контролю в Україні є надзвичайно актуальним і важливим. Воно сприяє забезпеченню законності та правопорядку, підвищенню ефективності державного управління, захисту прав і свобод громадян, вдосконаленню законодавчої бази та інтеграції України до європейського правового простору. У сучасних умовах розвитку державності та правової системи, дослідження цих понять набуває особливої значущості для забезпечення стабільного та гармонійного розвитку суспільства і держави.

Стан опрацювання цієї проблеми. Правова природа нагляду та контролю досліджувалася багатьма вітчизняними вченими. Варто згадати праці О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяка, С.С. Ветвицького, В.М. Гаращука, І.П. Голосніченка, А.В. Денисової, О.В. Кузьменко, В.К. Колпакова, Т.О. Коломоєць, Х.П. Ярмакі та інших. Разом з тим, питання співвідношення контролю і нагляду потребує подальшого розгляду, особливо в контексті удосконалення чинного законодавства з метою створення ефективних механізмів захисту прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, забезпечення законності та правопорядку у державі. Особливо важливим є аналіз сучасних теоретико-правових концепцій щодо взаємодії контролю та нагляду в цьому контексті.

Мета статті - висвітлити теоретико-правову природу понять нагляду і контролю та їх співвідношення.

Виклад основного матеріалу. Нагляд і контроль є важливими складовими механізму правового регулювання в державі. Їхні функції спрямовані на забезпечення законності, дисципліни та належного виконання правових норм. Незважаючи на тісний взаємозв'язок, нагляд і контроль мають різні теоретико-правові природи та виконують специфічні завдання у правовій системі України.

Питання взаємозв'язку контролю і нагляду в науці адміністративного права є одними з найбільш обговорюваних. Науковці до сьогоднішнього часу не дійшли чіткого і однозначного визначення основних відмінностей між цими двома поняттями, що ускладнює їх використання в правозастосовній практиці. Це пояснюється широтою аналізованих понять, різницею та схожістю їх нормативно-правового вираження і відсутністю уніфікованого підходу до визначення їх сутності. Дослідження теоретичних аспектів, нормативно-правової бази та практичного застосування виявило різноманітні погляди, що розкривають сутність понять «контроль» і «нагляд» та їх основні характеристики.

Контроль виступає важливою ознакою змісту державного управління, а відтак є явищем багатогранним та різноплановим. Це дає підстави розглядати його у наукових колах, як: функція

управління (Середа В.В., Кісіль З.Р., Кісіль Р.В., Андрійко О.Ф., Піддубний О.Ю.); спостереження за законністю (Голоднова Т.С.); як спосіб та засіб забезпечення законності і дисципліни в процесі здійснення державної виконавчої влади (Курило В.І.) [1; 2; 3; 4].

Козяков Р.С. цілком слушно зазначає, що з етимологічної точки зору «нагляд» розуміється як: спостереження з метою перевірки. У наукових колах можна зустріти різні трактування поняття «нагляду», а саме: 1) забезпеченні законності; 2) напрямок державної діяльності (Ярема О.О.); 3) виявлення та попередження правопорушень (Ю.П. Битяк) [4].

Як пише Павлик І., на законодавчому рівні також немає чіткого розмежування понять “контроль” і “нагляд”. Проте для практики управління важливим є твердження А.В. Денисової про те, що ці поняття потрібно розмежовувати навіть тоді, коли законодавець для визначення назви і регулювання повноважень тих чи інших органів використовує обидва терміни [5; 6].

Існує різноманітність підходів до співвідношення понять «контроль» і «нагляд». Деякі вчені, наприклад М.В. Руденко та В.С. Шестак, вважають ці поняття синонімічними. Проте більшість науковців вбачають важливі відмінності між ними і підкреслюють необхідність чіткого визначення кожного з цих термінів. Зокрема, Н.А. Горбова, О.Ю. Піддубний, О.Ф. Андрійко розглядають їх як різні аспекти управлінської діяльності. Г. Яковлева відмовляється від порівняння цих термінів [4].

На нашу думку, нагляд представляє собою систему управлінських дій та заходів, спрямованих на здійснення спостереження за виконанням встановлених законом норм, правил, вимог або умов. Основна мета нагляду полягає в забезпеченні додержання законності, захисті прав і законних інтересів громадян, а також забезпеченні відповідності діяльності суб’єктів права встановленим стандартам і вимогам.

До основних характеристик нагляду можна віднести: забезпечення законності (нагляд спрямований на забезпечення виконання правових норм і дотримання законності суб’єктів правовідносин); профілактичний характер (нагляд включає профілактичні заходи, спрямовані на запобігання порушенням правових норм); систематичність (нагляд здійснюється на постійній основі, що дозволяє вчасно виявляти та усувати порушення); повноваження на втручання уповноважені органи мають право застосовувати заходи впливу (адміністративні санкції, приписи, тощо) у разі виявлення порушень).

Контроль – це діяльність уповноважених органів або посадових осіб, спрямована на перевірку відповідності діяльності суб’єктів встановленим нормам, правилам і стандартам з метою забезпечення належного виконання завдань і функцій. Контроль передбачає регулярну перевірку, моніторинг та оцінку діяльності суб’єктів.

До основних характеристик контролю можна віднести: перевірочний характер (контроль передбачає перевірку діяльності суб’єктів на відповідність встановленим нормам і правилам); забезпечення виконання (контроль спрямований на забезпечення належного виконання завдань і функцій суб’єктами); оцінка ефективності (контроль включає оцінку ефективності діяльності суб’єктів та їх відповідності встановленим стандартам); застосування заходів впливу (контрольні органи мають право застосовувати заходи впливу (заходи адміністративного або дисциплінарного характеру) у разі виявлення порушень).

Нагляд і контроль, як засоби забезпечення дисципліни і законності мають спільні риси, а саме: забезпечення законності (обидва інститути спрямовані на забезпечення виконання правових норм і дотримання законності); наявність повноважень на втручання (уповноважені суб’єкти мають право застосовувати заходи впливу у разі виявлення порушень); постійний характер (нагляд і контроль здійснюються на постійній основі, що дозволяє вчасно виявляти та усувати порушення).

Поряд з цим, нагляд та контроль не можна вважати тотожними, ці поняття мають відмінності, до яких ми відносимо: мета застосування: нагляд має профілактичний характер і спрямований на запобігання порушенням, тоді як контроль спрямований на перевірку відповідності діяльності суб’єктів встановленим нормам. Методи здійснення (нагляд включає систематичне спостереження і аналіз, тоді як контроль передбачає регулярну перевірку і моніторинг). Сфера застосування (нагляд здійснюється з метою забезпечення загальної законності, тоді як контроль спрямований на забезпечення належного виконання конкретних завдань і функцій).

Отже, викладене вище дозволяє зробити певні узагальнення. Нагляд і контроль є ключовими елементами правової системи України, які відіграють важливу роль у забезпеченні дотримання законності та належного виконання правових норм суб’єктами правовідносин. Незважаючи на

наявність спільних рис, нагляд і контроль мають різні теоретико-правові природи і виконують різні специфічні завдання. Розуміння теоретико-правової природи нагляду та контролю, а також їх співвідношення, є критично важливим для ефективного функціонування правової системи, дотримання законності та правопорядку у державі. Глибоке розуміння і чітке розмежування нагляду і контролю сприяє забезпеченню верховенства права в Україні.

Значення нагляду та контролю у діяльності державних органів полягає у забезпеченні підзвітності, прозорості та ефективності державного управління, адже нагляд та контроль дозволяють забезпечити прозорість і підзвітність у діяльності державних органів підвищують рівень довіри громадян до державних інституцій. Забезпечуючи належне виконання функцій і завдань, нагляд і контроль сприяють ефективному використанню державних ресурсів.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене слід зазначити, що нагляд і контроль є важливими елементами правової системи України, які забезпечують дотримання законності та належне виконання правових норм. Незважаючи на спільні риси, ці інститути мають різну теоретико-правову природу та виконують специфічні завдання. Розуміння теоретико-правової природи нагляду та контролю, а також їх співвідношення, є необхідним для ефективного функціонування правової системи та забезпечення верховенства права в Україні.

У сучасних умовах розвитку української держави роль нагляду та контролю стає особливо актуальною. Вони є важливими інструментами у боротьбі з корупцією, забезпеченні законності та підвищенні ефективності державного управління. Вдосконалення цих механізмів та їх адаптація до сучасних викликів є ключовим завданням для забезпечення стійкого розвитку та зміцнення правової держави в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Серета В.В., Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. Адміністративне право: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 520 с.
2. Курило В.І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 39 с.
3. Андрійко О.Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади. К.: Наукова думка. 2004. 230 с.
4. Козьяков Р.С. Щодо співвідношення дефініцій «контроль» та «нагляд» в контексті здійснення контрольно-наглядової діяльності в національній поліції України. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2021/87.pdf.
5. Павлик І. Відмінність понять “державний контроль” і “державний нагляд”: нормативно-правовий аспект. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26688/151020-articletext-326428-1-10-20181214.pdf>.
6. Денисова А.В. Співвідношення контролю і нагляду. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-42013>.